több is: az érzékeny lelkű Regina otthagyja professzor férjét, és szeretőjével, Amselme-mel testvére házába érkezik. A vendéglátók, Maria és Thomas magatartásán és a jobb polgári körökben megbotránkozást keltő kapcsolat konzekvenciáján lemérhető egy ilyenfajta lázadó cselekedet differenciáló, polarizáló hatása. A férj egyébként magándetektívet bérel, aki követi Reginát, majd utolsó kísérletként maga is megjelenik az asszony menedékhelyén. Azután a cselekmény majdnem váratlan fordulata: Amselme a megszöktetett szerető helyett, vendéglátójával, Mariával együtt hagyja el a házat. Oszintén szólva mindez ma már nem annyira érdekes, mint amennyire komplikált. A szerelmi história hátteréből azonban egyre világosabban rajzolódnak ki a jellemek, és kiderülnek az igazi pszichológiai ellentétek. Hogy míg a szereplők egyik csoportja a rajongók, az álomkergetők szűk körébe tartozik, velük szemben tömör sorfalat alkotnak a megingathatatlanul józanok, az átlagpolgárok - köztük tudósok is -, akik racionális elvek és eszmények szerint igyekeznek élni. A költők és a könyvelők között akkor is szakadéknyi a távolság, ha történetesen kollégák, vagy oltár előtt pecsételték meg összetartozásukat. És ha erről az oldalról közelítjük meg a színpadon kibontott szerelmi-féltékenységi históriát, minden mozzanat más értéket kap, és a konfliktus, amit a történet alátámaszt, egyszer csak felismerhetően aktuálissá válik. A dráma újrafelfedezését és Axer rendezői koncepcióját is nyilván-valóan a racionalizmus és az illúzióvilág között tátongó szakadék és a konfrontáció igénye ihlette. Megoldás a színpadon nem születik, de a rendezői állásfoglalás nagy ívben elkanyarodik a hatvanas évek racionalizmusától a jelen romantikusabb, nosztalgikusabb szemlélete felé. A műsorfüzet kommentárja szerint a darab hősei egyre inkább eltűnnek az árnyékvilágban. A valóságban - és erre a német kritika is figyelmeztet - közöttünk járnak, s mindegyik nemzedékben, a fiatalság körében is, megtalálhatók. Ez tette érdekessé, ha úgy tetszik izgalmassá is a helyenként unalmas dialógusokat. *A Kulcskeresők* hazai tragikomédiája után a *Rajongók* melodrámája különös perújrafelvétel. Nem is feltétlenül meggyőző. De a felvonultatott jellemek rajza, a dialógusok hol lappangó, hol fel-színre törő költészete révén mindeneset-re magas színvonalú, elgondolkodtató és hatásos.

Ami pedig a Burgtheater színészeit illeti, Erika Pluhar (Regina) - ebben a társulatban is csak egy van. De a rendező a darab minden helyzetét, fordulatát pontosan értelmezte, és a színészek megbízhatóan eljátszották mindazt, amit a szerző annak idején megírt. Ez a megközelítésmód kétségkívül nem divatos. De azért kár lenne száműzni a nyolcvanas évek színházából. . .

Hosszúra nyúlt beszámolóm még így sem teljes. Nem számoltam be a találkozó legnagyobb csalódásáról, Luc Bondy Gombrowicz-rendezéséről *(Yvonne, a burgundi hercegnő);* csak említést tettem a nyilvánvaló kudarcokról (Peter Greiner: *Bordély).* Láttunk olyan elfogadható szintű előadást (Beckett: 0, *azok a szép napok!,* ugyancsak Luc Bondy rendezése), amely a maga helyén valószínűleg teljes értékű, hasznos és jó színvonalú produkció lehetett, csak éppen semmi nem indokolta, hogy az év előadásai között szerepeljen. Ezek a mozzanatok azonban még a résztvevők emlékezetéből is nagyon hamar kihullanak. Ami megmarad: a német színházcsinálók felkészültsége, az előadások szakmai igényessége, az a következetesség, amellyel a rendezők megvalósítják a maguk koncepcióját.

Láttunk nagyszerű és közepes produkciókat, de talán egyet sem, amelynek ne lett volna meg a maga érzékelhető, körvonalazható és összetéveszthetetlen stílusa. Az egyetlen közös nevező, amiért viszont képtelen vagyok lelkesedni: az előadások aránytalanul felduzzasztott időtartama. Sokszor úgy éreztük a nézőtéren, mintha órabérben fizetnék a rendezőket: a ritmushiány, a körülményesség és ami ezzel nemegyszer együtt jár - az unalom, merénylet a közönség ellen. Igaz, a színházi idő a végletekig szubjektív. Peter Stein kilencórás *Oreszteiája* lényegesen rövidebbnek tűnt, mint Gombrowicz *Yvonne-j ának* egyetlen felvonása.

De az egyes előadások élményénél és tanulságánál is fontosabbnak érzem a német nyelvű színházakkal való szellemi kapcsolat újrafelvételét. Mert a hajdani, kizárólagos német kulturális orientáció felszámolása nem jelenti és nem is jelentheti a bécsi, berlini színházi események iránti közönyt. Hiszen a nyugat-berlini színházi találkozó is azt bizonyította, hogy Európa közepén van mit tanulnunk egymástól, és van is mondanivalónk egymás számára.

KELÉNYI ISTVÁN

„Alkotó színház"

Mejerholdtól Mejerholdig

„A rendező és színész. Ez alapvető kérdés, amelynél el kell időznünk egy kicsit" - intonálja a máig aktuális problémát Mejerhold, a század egyik nagy rendező-egyénisége, akit manapság szokás a „rendezői színház" egyik úttörő apostolának kikiáltani, alibiként. Holott le is szögezi, a rendező művészetéről elmélkedve (1927): „minden előadás *a színész és rendező közös* munkája: a színészeknek a szerepük mellett szüntelenül figyelemmel kell kísérni a közönség kifáradásának mértékét, a célhoz nem ért poénokat, az elvesztett gondolatokat, a közönség pedig birkózik a műben felvetett problémával". Vagyis a Mejerholdtól vett gondolatokban rögtön Mejerhold lényegéig jutunk el, nála a közönség mint a színház alkotó tényezője jelenik meg, ezt írásaiban többször is hangsúlyozza. S a „követők" általában éppen a közönségről szoktak elfelejtkezni. Mejerhold ráadásul alkotó közönségről és alkotó színházról beszél. (Másutt a megszállottságról. Amely nélkül nincs élő színház s színházi élet.) A rendező-színész vita (vagy harc?) zajlik naponta ma is, a kulisszák mögött és a színpadon. Pedig a mejerholdi felfogás szerint nincs is ellentét köztük. Manapság oly gyakran hangoztatják a nagyok nyomán a színházi mű-helyek létrehozását, akár rendezői *pre*-koncepcióként is.

Érdemes hát a nagyok színházi műhelyébe pillantanunk, hátha valóban követendő példát lelhetünk. Erre kínál lehetőséget a Gondolat kiadó színházi műhely-(remélhetően) sorozata. Eddig két kötete jelent meg, i979-ben a *Vahtangov műhelye* című. Ez a korábbi, Neumark Anna válogatta és szerkesztette könyv antológiajellegű fénykép- és szemelvénygyűjtemény. Az 1981-ben megjelent *Mejerhold műhelye* szintén „antológia". Feljegyzések, naplórészletek, rendezőpéldányok, levelek, beszédek, rendezői expozék, tehát a Mejerholdtól való írások (vagyis őt a legautentikusabban bemutató dokumentumok) mellett a tanítványok és mások emlékezései, néha ellenvéleményen levők vallomásai kalauzolnak Mejerholdig. z új „műhely"-kötet

szerkesztőjének, Peterdi *Nagy* Lászlónak célkitűzése dicséretes: „különösebb kommentár nélkül, mintegy a maguk gondolati és stiláris erejével" érvelni Mejerhold mellett, életének és művészetének egyes fontosabb eseménycsomópontjai köré szervezve a dokumentumokat. A kötet előlapjai is - idézetek a mű-vésztől és fényképfelvételek - az igazi arcot tükrözik. Nem a félreértések áldozatáét. A szerkesztői eligazító-bevezető után fotóanyag, majd vallomások következnek. Néhány ellenvéleményt (például az úgynevezett „Blum-féle kritikusok"-tól) szívesen olvastunk volna. Így érthetőbb lenne a kor, amelyben Mejerhold élt (1874-1940) és működött (1898-tól a Művész Színház tagságától, saját színházának megszüntetéséig, 1938-ig).

E Mejerhold-gyűjtemény erénye viszont, hogy alapos mutatók egészítik ki; fontosabb rendezéseinek jegyzéke, mely a színháztörténet számára nélkülözhetetlen. z is megemlítendő, hogy egy-egy a korábbi Vahtangov-könyvre vonatkozó utalás jelzi az összefüggéseket. Csak néhány mondatot idézzünk. Mejerholdnak írja Vahtangov 1922-ben: „hálás vagyok Önnek mindazért, amit a színház területén tesz". Másutt: „minden rendezése - új színház. Minden rendezése irányzatot teremthetne". A két irányzatteremtő mester kölcsönös megbecsülését érzékelteti ez. Mejerhold valóban irányzatot teremtett - akár „mejerholdizmusnak" is nevezhetnénk, ha nem tiltakozna ő maga ellene, mert ebbe a pejoratív, formalista félreértelmezést sűrítették vád-ként. A kötelező rehabilitáló bókok helyett megbecsülés csendül ki az emlékezők szavaiból, még a Vahtangov-stúdió növendékei is az eddigi hamis képet igyekeznek eloszlatni. S maguk az írók is (akiknek műveit rendezte), néha eltávolodva tőle, de többnyire elragadtatva szólnak rendezéseiről. Ha sokan formalistának is bélyegezték félreértvén törekvéseit, megoldásait (melyek közt akadt néhány polgár- és elvtárspukkasztó ötlet is, mint az *Erdő* sokat emlegetett „zöld parókája"), nagy művei, *A revizor* rendezése vagy Majakovszkij fölfedezése a színpad számára elévülhetetlen érdeme. Mejerholdot nem kizárólag a Crommelynck-mű eredetieskedő rendezéséből, *A* csodaszarvasból kell megítélnünk. És nem csupán érdekesek, hanem értékesek a meg nem valósult előadások is, mint a próbajegyzőkönyvekből rekonstruálható *Borisz Godunov s* a másik nagy megvalósulatlan álom, *a Hamlet* koncepciója.

z olvasmányos részletek mellett az említett adatok (rendezéseinek mutatói is) beszédesek. Korai korszakának *commedia* dell'arte-érdeklődését mutatja számos rendezése (Blok: *A mutatványos-bódé),* s e kanavászszínjátszás iránti vonzódásából következik a mesterszínész becsülése. Vagyis az az igény, hogy a színésznek az ars szó értelmében kell ismernie mesterségét-művészetét, s rögtönöznie is kell tudni. Ezt a színészi képességei kondicionáló gyakorlat volt az ún. „biomechanizmus", eszköz és nem cél, miként félremagyarázták. Rendezői következetességeit (ha úgy tetszik makacsságát is) mutatják a többször megrendezett darabok (pl. Gribojedov: *Az ész bajjal jár,* Szuhovo-Kobilin: *Tarelkin halál*[l]*a* vagy Lermontov *:.Álarcosbál* stb.). Megkülönböztetésüket az *Álarcosbál* második színpadi változata elé írja: „nem restauráció, revízió!". Ez jelzi Mejerhold lényegét, mely minden színpadi tevékenységére vonatkoztatható: az önmagával soha meg nem elégedő, önmegújító, kereső kísérletezőkedvét. „Merész felfedező" volt tehát, a színpad egyik forradalmára, „a színház új formáinak mestere"? Vagy félreértett és mellémagyarázott zseni ? Mindkettő, egyszerre. Nagy magányos, miként ő Sztanyiszlavszkijra érti. Azt is szükséges megjegyeznünk, hogy ebből a gyűjteményből világossá válik a két mester módszerének különbözősége, de ugyanakkor összetartozásuk is. Nem voltak ők ellenfelek, miként sokan vélték, leveleik és vallomásaik elárulják ezt. Mindkettő ízig-vérig *színész* is volt, tehát nem rendeződiktátor. Mindketten szerették és becsülték a színészt. (Híresek Mejerhold előjátszásai!) Mindketten színésznevelők és nagy színészpedagógusok voltak. E színészpedagógiai érzék nélkül nem lehet műhelyt teremteni!

Mejerhold éppen Sztanyiszlavszkij követőinek ajánlja, hogy a mester módszerét, örökségét „első kézből", tanításaiból vegyék át. Jóllehet Mejerhold nem hagyott hátra összefüggő rendszert, tanításai rendezéseiből, megjegyzéseiből, a tanítványok vallomásaiból, visszaemlékezésekből összeállíthatók, kielemezhetők. Ezt a célt szolgálja ez a műhelyébe kalauzoló kiadvány. Ebből a tanítássorozatból egyik legfontosabb a közönségre figyelő Mejerhold-intés: „a szerző, a rendező meg a színész számára az a legfontosabb, hogy mindig érezze, milyen a helyzet a nézőtéren".

És miként is fogalmazott ugyanerről a kérdésről az előző műhelykiadvány mesterére, Vahtangovra értve *Mihail Csehov ...: „ő a közönségnek rendezte a darabot,* ezért volt minden munkája meggyőző és érthető. Nem szenvedett abban a manapság ugyancsak elterjedt rendezői betegségben, hogy kizárólag önmagának állítson színpadra egy előadást."

Ugyanez vonatkoztatható Mejerholdoa is. Talán érdemes ezeket az irányelveket minden mai műhelyben, ahol színházat csinálnak, megszívlelni. E nagy mesterek valódi követése létrehozhatja a Mejerhold által is megteremtett *„alkotó szín-házat".*

(Mejerhold műhelye, válogatta és szerkesztette Peterdi Nagy László, Gondolat, 1981)

A következő számaink tartalmából:

Nánay István:

Ljuhimov a Nemzeti Színházban

Ézsiás Erzsébet:

Brecht - elidegenedés nélkül

Koltai Tamás:

Csak éppen .. . (Turgenyev-bemutató Kaposvárott)

György Péter:

Látvány és színház

Sziládi János:

Töprengés a Nemzeti Színházról

Gerold László:

Harag György Ványa bácsija

Bécsy Tamás:

A játékvilág

Pályi András:

Pogány Judit „szociográfus"